

СЕМІОТИЧНА ПРИРОДА КОНЦЕПТІВ *PRIDE* / *ГОРДІСТЬ* ТА *NOBILITY* / *ШЛЯХЕТНІСТЬ*

Стаття присвячена визначенню знакової природи концептів PRIDE / ГОРДІСТЬ та NOBILITY / ШЛЯХЕТНІСТЬ. Знаковість концептів доведена за допомогою загальної моделі номінативного поля цих ментальних одиниць на основі методу польового моделювання. У дослідженні використані твори британської літератури кін. XIX – поч. XX ст.

Постановка наукової проблеми та її значення. Суперечливість дискусії щодо предмету семіотики існує до сьогодні через особливе виникнення цієї науки. У її зародженні брали участь теорія інформації, кібернетика, логіка та структурна лінгвістика. Місце сучасного мовознавства стало вирішальним у цій суперечці. Роль комунікативної ситуації, яка використовується для взаєморозуміння між народами світу, лежить в основі багатьох семіотичних проблем, бо процеси трансформації та збереження інформації є досі **актуальними**, не до кінця розкритими у лінгвістичних дослідженнях та спонукають нас замислитися про мову цієї інформації [1: 8].

Праці науковців, що займалися та продовжують займатися вищезгаданою проблематикою (Ю. М. Лотман, Н. Б. Мечковська, С. М. Повторєва, О. С. Нікітіна, Г. Фреге, Ч. Пірс, Б. Расел, Р. Карнап, ін.), чітко розкривають їх суть та спонукають до їх вирішення.

Основною метою дослідження є доведення знакової природи ментальних носіїв культурної інформації – концептів *ГОРДІСТЬ* та *ШЛЯХЕТНІСТЬ*.

Завдання статті у виявленні знаковості згаданих концептів із застосуванням створеної графічної моделі та польового аналізу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сучасна семіотика використовує знак – "матеріальний, чуттєво сприйнятливий предмет (явище, дія, ознака), який виступає представником (репрезентантом) іншого предмета, властивості чи ставлення і який використовується для отримання, зберігання, переробки і передачі інформації" – як основну свою одиницю. Завдяки його подвійній природі – ідеальній та матеріальній – він має як план змісту, так і план вираження [2: 23]. До ідеального можна віднести внутрішню форму слова, близьким до неї феноменом є смисл або інколи концепт, який припускається до розгляду як ядерний компонент позначення, що назване тілом знаку [2: 25]. Тлумачення знаків є найпоширенішим різновидом діяльності мислення [3: 76].

Н. Б. Мечковська вважає процес мислення ланцюгом передавання інформації. Тобто під час процесів породження і сприйняття інформації, її перероблення відбувається проходження інформації по ланцюгу, т.зв. ієрархії кодів всередині певної системи, наприклад, організму людини, між відправником і отримувачем, яке називається перекодуванням інформації [2: 12].

Розуміння знаку неможливе без з'ясування його значення. "Значення – предмет, який у формі слова зафіксований у свідомості людини. Коли значення даного слова співвідносять зі значенням інших мовних утворень, тоді досліджують смисл виразу" [3: 76].

Іноземні науковці Г. Фреге, Ч. Пірс, Б. Расел, Р. Карнап займалися дослідженням співвідношення значення і смислу [3: 76]. На думку Фреге, значення і смисл характерні, наприклад, кожній власній назві. Кожен поданий знак виражає її смисл і позначає її значення [3: 159].

Найбільш відомим знаком і таким, який часто використовується, є слово. О. С. Нікітіна, замислившись над питанням, що саме не виступає в ролі знаку, стверджує, що лише людська свідомість не може ним бути, бо він є її матеріальним представленням. Людська свідомість виражена через смисли, а семіотика пояснює спосіб утворення цих смислів через знаки. Наповнення смислу – це сприйняття, уявлення чи роздуми про будь-що, наприклад, реальний предмет, явища, події і т.д. Людська свідомість є репрезентантом, моделлю світу, що володіє смислом, несе його у собі [4: 7-8].

"Концепти – це смислові кванти людського буття-в-світі, які, залежно від конкретних умов, перетворюються в різні формоутворення, "гештальти" буття... Концепти за своєю суттю є своєрідними культурними генами, які входять в генотип культури і які, очевидно, визначають феноменологічну поверхню культури, її фенотип. Це інтегративні, функціонально-системні, багатовимірні (як мінімум, тривимірні) ідеалізовані формоутворення, які самоорганізуються та спираються на поняттєвий (чи псевдо-, чи передпоняттєвий) базис, закріплені в значенні будь-якого знаку: наукового терміна чи слова (словосполучення) повсякденної мови, чи складнішої лексико-граматико-семантичної структури ..." [5: 26].

Останні дослідження у галузі когнітивної лінгвістики показали, що концепт як ментальна одиниця виражає ідеальну природу знака, а номінативне поле концепту відображає матеріальну його сторону. Ім'я концепту є його ядром та одночасно тілом знаку [6; 7]. Номінативне поле концепту складається з ядра, ближньої, дальньої та крайньої периферії. У нашому дослідженні вони вміщують, відповідно, ім'я, (слово-репрезентант) концепту;

системні синоніми, ідіоми зі словом-репрезентантом концепту, однокореневі слова, словникові тлумачення лексеми-репрезентанта концепту; сталі вирази, представлені лексемами, які є відмінні від імені концепту, слова-асоціати, метафоричні вислови; синтаксичні конструкції з імпліцитністю значення. В ядрі концентруються основні ознаки поля і чим далі від ядра, тим віддаленіші ознаки з'являються у структурі вербального вираження концептів.

Складена нами загальна модель (мал. 1) ґрунтується на основі вибірок зі словників (Cambridge English Lexicon by Roland Hindmarsh, Longman Dictionary of Contemporary English, New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language, The Synonym Finder by J. I. Rodale, The New Roget's Thesaurus of the English Language in Dictionary Form, Roget's Thesaurus of English Words and Phrases, Webster's New World Thesaurus by Ch. Laird, New Webster's Dictionary and Thesaurus, Longman Idioms Dictionary, Англо-український фразеологічний словник К. Т. Баранцева, The World Book Encyclopedia), системи графів, розробленої Стенфордським університетом, а також текстів англійської художньої літератури кінця XIX – початку XX століття з використанням методу польового аналізу [7].

Малюнок 1.

Так, лексема-іменник **pride**, що означає "a feeling of pleasure and satisfaction that you get because you or people connected with you have done or got something good" [8] міститься у субполях 'Члени родини та їх вчинки', 'Ставлення до протилежної статі', 'Відчуття задоволення насолоди, поваги', 'Духовна гордіня', 'Гордість як риса характеру', 'Родина та родинні пріоритети', 'Відчуття вищості над іншими людьми', 'Духовна гордіня', 'Особиста гордість пихатість та піднесення', 'Гордість британців'. Основні семи цих субполів характеризують 'гордість' як позитивну чи негативну рису характеру: 'Гордість як риса характеру', 'Гордість за поведінку', 'Небажання соціального контакту через піднесення власної особистості, свого статусу в суспільстві', 'Ураження власної самооцінки', 'Почуття амбіційної цікавості британців', 'Усвідомлення свого походження', 'Гордість за членів сім'ї, які не виправдали очікуваних сподівань родини', 'Гордість за вдале одруження', 'Гордість за згуртованість сім'ї. Наприклад, 'Почуття амбіційної цікавості британців' експліковане у тексті так: "And he thought with a curious pride that he and his family had done little or nothing to help this feverish expansion" [9: 267]. Сема 'Усвідомлення свого походження' представлена таким чином: "You forget, " he said with a queer pride, "I can hold on, too – I'm a Forsyte myself..." [10: 251]. Помітною є гордість британців за участь у Першій світовій війні та вираження почуттів через придушення цієї 'справжньої' риси британської нації: "His personal life became

intolerable because of the War, and the War became intolerable because of his life. A sort of pride kept him silent" [11: 246], яка була виявлена у жителів саме в період кровопролиття на рідній землі. Семи субполів ближньої та дальньої периферії номінативного поля концепту *PRIDE* є відмінними від ядерного семного ряду, адже вони виражені іншими лексемами (синонімами, однокореневими словами, словниковими тлумаченнями лексеми-репрезентанта концепту): *proud, proudly, vanity, vain, arrogance, presumption, conceit, conceited, glory, boast, swanking, obstinacy, self-confidence, lordliness, self-consciousness, self-esteem, self-respect, self-approval, contempt, contemptuous, self-contempt, haughty, haughtily, supremacy, upright, superiority, superior, sensibilities, selfishness, pleasure, to be pleased, pleasant, satisfaction, tenacity, bourgeois*; асоціативними лексемами чи сполученнями лексем: *marriage portion, wife, kinship, home, to be married, to marry, family, family relics, family vault, blood, strain of blood, love, authority, comfort, business*; сталими виразами зі словом-репрезентантом концепту: *to hurt one's pride, to pride oneself on, wound to someone's pride and self-esteem*; ідіоматичними конструкціями зі словом-репрезентантом концепту – *pride goes before a fall, poor as a church mouse but stinking proud, to be as pleased as Punch*.

Одна й та ж сама лексема може вживатися авторами для показу значної кількості сем. До прикладу, *vanity* представляє досить широкий семний ряд: 'Марнославство аристократії: "Well, it happens to us all; but our vanity is interested by the hope that the rather tangled and not very luminous track we made will continue to shine for a few people for a few years" [11: 27]; 'Ненависть до марнославства': "Vanity is none the less odious even there is some reason for it, though why any one should feel vain of publishing books and exhibiting pictures is a mystery, when you reflect that two thousand novels a year are published in England alone and that tens of thousands of canvases are showed annually in Paris" [11: 157]; 'Марнославство та егоїзм митця': "But like all artists she was exacting, and had her vanity" [11: 228] та ін.

Лексема-іменник **nobility** як ядерний репрезентант концепту *NOBILITY* володіє першочерговим значенням "honesty, bravery and unselfishness; the people of the highest social rank in a society, considered as a group *members of the nobility*" [8]. Однак у відібраних текстах британської художньої літератури лексема збагатилася певними конотативними семами: 'Зміна шляхетності нації зі зміною епохи (маються на увазі манери, мораль, зовнішній вигляд, звички, мова)': "Morals had changed, manners had changed, men had become monkeys twice-removed, God had become Mammon – Mammon so respectable as to deceive himself. Sixty-four that favoured property, and had made the upper middle-class; buttressed, chiseled, polished it, till it was almost, indistinguishable in manners, morals, speech, appearance, habit and soul from the nobility" [12: 261]; 'Шляхетність вигляду розкиданих квіткових пелюсток (образ величності природи)': "When he was gone she stood awhile, thoughtfully peeling the last bud; and then, awakening from her reverie, flung it and all the crowd of floral nobility impatiently on the ground, in an ebullition of displeasure with herself for her *niaiseries*, and with a quickening warmth in her heart of hearts" [13: 183].

У всіх інших випадках нашого дослідження матеріальна будова концепту відображена у ближній периферії такими лексемами: *noble, nobleness, nobly, nobleman, ennobled; aristocracy, aristocratic tastes, aristocratic, aristocratic culture, aristocratic birth, aristocratic trait, British Aristocracy; blood, families-for-blood, pure-blooded, strain of blood; gentle, gentleman, genteel, gentility; honourable, honour, honesty, rank, gentry, minor-gentry, class, upper middle class, baronet, upper class, distinction, privilege, royalty, dukes, marquesses, earls, distinction, middle class, middle class idea, class inferiority; pure-bred, fine breeding, well-bred Englishmen, decent breeding; virtue, virtues, virtue of sex; glorious, glory* та багатьма іншими. Лексема *aristocracy*, наприклад, використана для показу семи 'Вираження жалюгідності представників будь-якої аристократії': "Besides, only the feeble sections of any aristocracy take on vapourish airs and affected ways of talk" [11: 201].

Усі ці репрезентанти навмисно згруповані так тому, що несуть у собі приблизно однаковий діапазон значень або ж є однокореневими 'родичами'. Дальню периферію утворюють такі лексеми та їх сполучення: *Church, Church of England, fashionable churches; family, rich families, the head of the family, family mansions and estates, family honour, family coach, family vault, family tradition, tombs of the family; wife; home, manorial home, Victorian home; school; peace; delicacy, refinement; superiority; business; gentleman-farmer; influence*.

'Church, Church of England, fashionable churches' подані реципієнтам як: 'Приналежність до традиційної церкви Англії', 'Основні правила формування шлюбів людей вищого класу у дотриманні правил церкви і вищих прошарків суспільства': "Half the marriages of the upper classes were conducted on these lines: Do not offend the susceptibilities of Society; do not offend the susceptibilities of the Church" [10: 254].

Основні образно-смыслові представлення лексичних корелятивів *family, rich families, the head of the family, family mansions and estates, family honour, family coach, family vault, family tradition, tombs of the family; wife; home, manorial home, Victorian home, gentleman-farmer* є: 'Шляхетність англійського дому як пам'ятки архітектури століття': "It might even become one of the "homes of England" – a rare achievement for a house in these degenerate days of building" [12: 50]; 'Визначення шляхетності сім'ї через її фінансовий стан': "My family came to Trinidad in the French revolution. There are two or three other rich families and I shall marry one of them" [14: 207]; 'Викривання 'шляхетності' Вікторіанського дому': "It is an interesting comment on the sadism latent in communities that the cruelty and misery of the Victorian home are legally protected and helped up as shining examples of behavior whereas any attempt to make people a little more natural and happy and tolerant is supposed to be wicked" [11: 182] та ін.

Лексема 'school' має таке контекстуальне значення 'виховання дітей в одностатевих школах'. 'Peace' характеризує 'шляхетність, відображену у спокої та стабільності дому'. 'Delicacy' ('чуйність; витонченість') позначає 'нерозуміння батьками витонченості поведінки дочки'.

Лексичні значення, представлені лише однією лексемою, мають переважно по одній додатковій семі: 'refinement' – 'Вишуканість поведінки за столом'; 'superiority' – 'Оцінювання відсутності смаку як ознаки вищості та нешляхетності'; 'business' – 'Вибір майбутньої професії, можливо пов'язаної з сімейною справою, 'Негативне ставлення до родинної справи'; 'influence' – 'Можливість впливу на певній території за походженням'.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, виходячи з поданого аналізу, можливо зробити висновки про наявність багатого складу конотативних сем у значеннях тих лексем, які запропоновані для репрезентації концептів PRIDE / ГОРДІСТЬ та NOBILITY / ШЛЯХЕТНІСТЬ. Це, у свою чергу, доводить знакову природу концептів, адже, представляючи ідеальну природу знака, концепти вербалізуються в контексті художніх творів, наочно представляючи його (знака) матеріальну складову. А та система образів, яка закладена у семному ряді вище згаданих лексем та їх сполучень, виконує семіотичну функцію, несучи в собі визначену кількість культурних кодів. Тому можливе вивчення інших лінгвокультурних концептів, що значно полегшує дослідження цих ментальних одиниць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – С.-Петербург : "Искусство-СПБ", 2000. – 704 с.
2. Мечковская Н. Б. Семиотика : Язык. Природа. Культура : [курс лекций : учеб. пособие для студ. филол., лингв. и переводовед. фак. высш. учеб. заведений]. – М. : Издательский центр "Академия", 2004. – 432 с.
3. Повторева С. М. Словник з логіки / С. М. Повторева. – Львів : "Магнолія – 2006", 2007. – 196 с.
4. Никитина Е. С. Семиотика. Курс лекцій : [учебное пособие для вузов] / Е. С. Никитина. – М. : Академический проект ; Триеста, 2006. – 528 с.
5. Карасик В. И. Языковые ключи / В. И. Карасик. – Волгоград : Парадигма, 2007. – 520 с.
6. Воркачев С. Г. Концепт как "зонтиковый термин" / С. Г. Воркачев // Язык, сознание, коммуникация. – 2003. – Вып. 24. – С. 5–12.
7. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ : Восток – Запад, 2007. – 314 с.
8. CALD : Cambridge Advanced Learner's Dictionary. – [3rd ed.] – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – 1798 p.
9. Galsworthy J. The Forsyte Saga. Book 1-3 / John Galsworthy. – 1974. – Book 3. – To Let. – 255 p.
10. Galsworthy J. The Forsyte Saga. Book 1-3 / John Galsworthy. – 1974. – Book 1. – The Man of Property. – 383 p.
11. Aldington R. Death of a hero / Richard Aldington ; [introd. by D. Zhantieva]. – Foreign Languages Publishing House. – 1958. – 442 p.
12. Galsworthy J. The Forsyte Saga. Book 1-3 / John Galsworthy. – 1974. – Book 2. – In Chancery. – 303 p.
13. Hardy T. Tess of the d'Urbervilles, A pure woman / T. Hardy ; [introd. by A. Alvarez and edit. by D. Skilton]. – Penguin books, 1985. – 534 p.
14. Во И. Пригоршня праха : [книга для чтения на английском языке] / И. Во. – СПб. : Антология, КАРО, 2005. – 288 с.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2011 р.

Сергієнко В. Л. Семіотическая природа концептов PRIDE / ГОРДОСТЬ и NOBILITY / БЛАГОРОДСТВО.

Статья посвящена определению знаковой природы концептов PRIDE / ГОРДОСТЬ и NOBILITY / БЛАГОРОДСТВО. Знаковость концептов доказана с помощью общей модели номинативного поля этих ментальных единиц, основываясь на методе полевого моделирования. В исследовании использованы произведения британской литературы конца XIX – начала XX ст.

Sergienko V. L. Semiotic Nature of the Concepts PRIDE and NOBILITY.

The article is focused on the problem of determination of sign (symbolic) nature of the concepts PRIDE and NOBILITY. Concepts' sign properties were proved with the help of the general model of the mental units on the basis of the field analysis. British fiction works of the end of the XIX – the beginning of the XX centuries were used in the research.